

Çuwał serpen / hekaýa

Category: Hekaýalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Çuwał serpen / hekaýa ÇUWAL SERPEN

Halypa tüýdükçi Baky MAŞAKOWA bagyşlaýaryn.

Nurly baýyň toýunyň gyzan wagtydy. Özüniň ýalňyz kemakyl ogluna Tejen etrapynyň iň owadan, iň çeper gyzyny alyp berýän baý toýy uludan tutupdy. Toýa ýyganan märekäniň aňyrsy-bärisi ýokdy. Diňe Tejen etrapynyň däl, Mary, Ahal etraplarynyňam

atly bagşydyr pälwanlary, ýyndam atlary toýdan nijeme gün öň gelip, bu ýerde goş basyp ýatyrtdylar.

Gelin getirilip, ýörite tutulan alty ganat ak öýe salnandan soň, märeke sap-sap bolup başlady. Kimler pälwanlaryň göreş tutýan ýerine eňse, kimler her ýerde-her ýerde eşidilip ugran aýdym sesine tarap yňdy. Çünki her bagşy öz diňleýjisini öz sesi bilen ýanyna çekmelidi. Kim ýanyna köp märeke topla bilse, şol bagşynyň ýeňdigidi. Onsoň tä bagşylaryň aýdyşygy bir ýan ýüzli bolaýança, märeke bir ol bagşynyň ýanyna akýardy, bir bu bagşynyň.

Kimler bsa uzaga goýberiljek atlaryň ýanynda hümer bolşup durdy. Kimler ýaglyga towusýardy, kimler ýüzük oýnaýardy.

Gyrmyzy donunyň dynyny biline dakyp, mele ýorgany säpjedip ýören Nurly baý iki ýana alakjaýardy. Ol bir bagşylaryň aýdym aýdyp oturan ýerine, bir pälwanlaryň göreş tutýan ýerine, bir atlaryň çapysyga ugradyljak bolnup duran ýerine barýardy. Toýa serenjam berýärdi, baýrak belleýärdi. Onsoň telim jarçy telim ýerden gygyryp, onuň aýdanlaryny märekä ýetirýärdi.

Gelniň salan öýüniň gözeneginiň gabadynda üýşüp duran bir topbajyk märeke hem Nurly baýyň nazaryndan sypmady. Ol ýere üýşen adamlar eli gargy tüýdükli, başy şyrdagy çykan çypymaly, egni sal-sal donly çopan ýigidiň daşyna egrilişip durdular. Bu sähraýy ýigit barmaklaryny tüýdüginiň deşiklerine goýup, ony döşüne ýaplap durşuna ýanyndaky adamlara gargy tüýdüginiň döreyşi barada rowaýat aýdyp berýärdi.

– Isgender Zülkarnaýn patyşa şahly bolanmyş. Emma ol öz şahyny hiç wagt adam ogluna görkezmeýän eken. Onsoň meniň ýaly bir çopan pahyr tötänden onuň şahyny göräýenmiş. Ol » Isgender Zülkarnaýn patyşanyň şahy bar eken» diýip, biriniň ýanynda dilini ýarsa, başynyň ölümlü, malynyň hem talaňly boljagyny bilipdir. Ýöne ol bu gören zadyny içine sygdyryp saklabam bilmändir. Edil ýüregi agzyndan çykyp barýarmyş. Onsoň bu üýtgeşik ahwalaty bir ýerde aýdyp, içini sowatmasa, ynjalmajagyny bilen çopan görgüli ahyry bir kyrk gulaç guýynyň agzyndan seredipdir-de: «A-haw, adamlar, Isgender Zülkarnaýnyň şahy bar eken, haw!» diýip gygyrypdyr. Şondan soňra ýüregi azkem düşüşip, yzyna dolanyppdyr. Ýöne dünýäde bilinmän syr

galmaly dälmiş diýýä. Isgender Zülkarnaýnyň hem şahynyň bardygy bir ý bilen hökman bilinäýmelimiş diýýä. Onsoň hälki çopanyň agzyndan gygyryp gaýdan guýusynyň içinden bir gamyş gögerip çykanmyş. Ine, onsoň biri ýaňky gamyşdan tüýdük edinenmiş welin, ol: «A-haw, adamlar, Isgender Zülkarnaýnyň şahy bar eken, haw!» diýip, gygyryberipdir. Göräýmäge gamak gargy ýalydyr welin, oýun bardyr munda. Munuň owazy adamyň kalbyna sygman, zor bilen böwsüp çykan owazdyr...

Çopan ýigit şeýle diýip, tüýdügini agzyna ýetirip, mukam çalmaga synandy. Emma edil şol pursatda aňyrdan ýetip gelen Nurly baý oňa mukam çalmaga maý bermedi. Öz toýunda şeýle bir eleşan çopanyň orta çykyp durşuna gahary geldi, muny özüne kiçilik bildi.

– Ýeri-ow, ýagşy ýigit, meniň toýumda märekäniň öňüne çykyp, meni masgaralajak bolýaňmy? – diýip, Nurly baý märekäniň üstaşyry çopana tarap gaharly gygyrdy. – Bu her ýeteniň orta çykybermeli toýy däl. Meniň toýumda diňe külli türkmeniň atly bagşylary aýdym aýtmalydyr. Ana, ýomutdan, gökleňdenem bagşylar geldiler.

Çopan duýdansyz çykan bu sese tisginip, agzyna ýetirip barýan tüýdügini ýene gursagyna goýsa-da, özüni ýitirmedi. Arkaýyn gürlledi:

– Baý aga, toýuň mübärek bolsun. Gelniň aýagy düşümlü bolsun.

Ol baýyň jogabyna-da garaşman, sözünü dowam etdi:

– Hawa, baý aga, seniň toýuň dabarasy tutuş türkmen sährasyna ýaýrady. Ýomutdan, gökleňden, çowdurdan bagşy geljeginem eşitdik. Bizem onsoň baý aganyň toýuny gutlaly, hemem birki sany mukam gaçyryp bereli diýdik-de gaýdyberdik.

Çopanyň ýeser jogap berşi toý humary bilen göçgün adamlaryň keýpini hasam göterdi. Bir gyrada duran ýaşuly hasasyna agram salyp, loh-loh güldi-de:

– Haý, berekella, bolsa-da ýeser çopan ekeniň – diýip, gygyrdy. Soňra bolsa näme diýjegini bilmän agzyny müňküldedip duran baýa ýüzlendi. – Baý, ýigit dogry aýdýa. Tüýs sähraýy ýigit eken. Ýürejigindäki dilinde. Azar berme ýigide. Goý, olam görsün toýuň hezilini.

– Görse görsün welin... – diýip, bu sözlerden soň bady ýatyşan

baý gümürtik gürlledi. Soňra bolsa nägile äheñde sözünüň üstüne goşdy. – Ýöne tüýdügini bir ýygnasyn. Bu ýerde külli türkmeni daňan atly bagşylar bar. Nurly baýyň toýunda sazandalyk etmek, sährada mal yzyndan başga zady görmedik çopana galmandyr. Bu ýer her bir zaňňaryň henek edip ýörmeli ýeri däl.

Çopan hem pes oturmady:

– Atly bolsun, atsyz bolsun, ähli bagşylaryň örki sähradyr, baý aga. Türkmeniň ähli mukamy ozaly sährada döreyändir. Ymgyr çölüň içinde malyň yzyna düşüp ýören adamlaram bihal adamlar däl. Olar gamak garga gudrat görkezdirýän adamlardyr. Ummasyz sähradaky süri-süri goýunlar tüýdügüň owazy bilen agyp-dönyändir. Sähranyň üsti bilen toýnuk ýasap uçup barýan durnalar tüýdügüň owazyny eşidende sähraýy çopanyň daşynda perwaz urup başlaýandyr. Sähraýy çopan tüýdügüň owazy bilen alysdaky ýarynyň ýüregini sersdirýändir. Tüýdügüň owazy bilen çopan gum depelerini ondan-oňa göçürüp ýören harasady dep edýändir.

– Haý, berekella, bolsa-da gaty ýeser ýigit ekeni – diýşip, duranlar gülüşdiler. Hälki ýaşuly bolsa henizem gaharlanjagyny, güljegini bilmän duran Nurly baýa töwella etdi:

– Baý, azar bermesene oglana. Goý, keýpden çyksyn. Toý günüdür-dä. Goý, tüýdük çalasy gelen tüýdük çalsyn, aýdym aýdasy gelen aýdym aýtsyn. Ýanynda adam galmasa, özem goýar tüýdük çalmasyny.

Toý günü özünü giň tutmagy ýüregine düwen baý şundan soň sesini çykarman öz işi bilen boldy.

– Hany, ýagşy ýigit, adamlara bir hezil ber! – diýşip, çopanyň daşyna üýşüp duranlar ýerli-ýerden oňa jelaal berdiler. Emma olaryň tüýdük diňlemek arzuwyndan kelesañrak sähraýy çopanyň bolşuna tomaşa edesi gelşi artygrakdy. Olar çopanyň bolşuna güýmenje hökmünde tomaşa edýärdiler. Ondan ullakan zat çykar öýdübem duranokdylar.

Çopan ýigidem adamlaryň bolşuna üns bermän, öz işi bilen boldy. Köne donunyň synyny biline gysdyrды-da, çök düşüp mukam çalmaga başlady. Yapbyllajak owazyň mymyjak tolkuny entek şeýle bir uzaga ýaýrap, her ýerde-her ýerde aýdym aýdyp oturan

atly bagşylaryň daşyndaky märekä dawa edenokdy. Entek mukam ummanynyň düýbünden gopup başlan harasay duýlanokdy. Her niçigem bolsa, onuň ýüzündäki mymyjak tolkunlar özüniň ýeten ýerindäki adamlary girdabyna dolap aldy. Dolanyp sypdyrmady. Soňra mukam ummany hanasyma sygman, gaýnap, çyrpynyp başlady. Onuň owazyna gulak salyp duran adamlar dünýädäki bar zady untdylar. Beýleki bagşylar ýatdan çykdy. Sähraýy tüýdükçiniň daşyndaky märeke bolsa barha artýardy. Ondan soňra bu ýerdäki märekäni görüp, beýleki bagşylaryň ýanyndaky adamlaram ikiden-ýekeden bu ýere gelip ugradylar. Gargy gamyş daşyna üýşen märekäni ýylanyň guş sürüjigini öz owsunyna bent edişi ýaly bent edip taşlady. Mukamyň tolkunlary barha möwjeýärdi, aşyrym-aşyrym gomlar uzak sähralara ýaýrap, geriş-geriş gum depeleri bilen sepleşip gidýärdi. Bütün dünýä mukamdan dolup çaýkanyp ýatyrdy. Tüýnükden beter sähraýy çopanyň bolşuna hezil edinip, şowhun turzup duran adamlardan indi ses-selem çykanokdy. Mukamyň tolkunlary adamlaryň ýüregine bir güýç bilen baryp urulýardy-da, olary düýrmegi bilen dolap alyp gaýdýardy. Şeýdip, ol tolkunlar atly bagşylaryň daşyndaky märekesini hem ýuwdup başlady. Daşynyň märekesi dagan bagşylaram gazma dutarlaryny düňderip goýdular-da, tolkunynyň zarbyna düşen agaç bölejigi ýaly bolup, sähraýy çopanyň mukamynyň owsunyna бүkdürilip bardylar. Olar häzir ýeňmek hakynda-da, ýeňilmek hakynda-da pikir edenokdylar. Olar giň sähraýyň üstünden öwüsýän mylaýym şemal ýaly ýakymly, asmana ümzük atýan deňiz gomlary ýaly kuwwatly mukamyň gudratyndan ýaña humat bolşup durdular.

Şobarmana gelinli öýdäki gelin-gyzlaram bu gudraty görkezýän adamyny görmek, synlamak üçin öýün gamyşyny, durlugyny aýryp taşladylar. Diňe täze gelen gelniň önündäki haly çuwal galdy. Tüýdükçi gelin-gyzlara hem görner ýaly, olaryň önüni tutup duran adamlaryňam baryny aşak oturtdylar. Tüýdükçiniň daşyny gallap duran adamlar sap-sap bolup duran agyr goşuna meňzese, bir gapdalda ülker ýaly bolup duran gelin-gyzlar güläleki meýdany ýada salýardy. Ömür agyr sürüleri, güläleki giň meýdany, ümmülmez sähraýy hüwdülöp gelen tüýdükçiniň bu gözəl görnüşe göwni göterilipdi. Ol indi dik duran yerinden çalaja

çaýkanyp mukam çalýardy. Tüýdük käte çalaja ýokary galýardy, käte aşak düşýärdi. Onuň hereketine kybap mukamyň owazy hem tolkun atyp-tolkun atyp gidýärdi.

Tüýdükçi çalyň oturan mukamyny tamamlady-da, tüýdügini agzyndan aýryp, uludan demini aldy. Töweregine çalaja nazar aýlady. Märeke ýere çüýlenen ýalydy. Hälki ulumsylyk bilen gepleşän baýam ön hatarda agzyny açyp durdy. Tüýdükçi sesini çykarman, tüýdügini ýene agzyna ýetirdi. Bu gezek tüýdüginiň owazy üýtgeşik bir güýç bilen ýaňlanyp başlady. Beýle mukamy uludan-kiçä heniz eşiden ýokdy.

Birden diňleýjileriň gözünüň önünde giň türkmen sährazy ýaýylyp giden ýaly boldy. Al-ýaşyl öwsüp oturan gülligülälekli meýdanlar, peýwagtyna agyp-dönüp ýören goýun sürüleri, bökjekleşip ýören owlak-guzular, iner-maýalar, boýny bir gez bedew atlar, kebelejik ýaly ganat kakysyp ýören taýçanaklar, süýt sagyp oturan, ýanlyk ýaýyp duran gelingyzlar – bu zatlaryň bary bu mukamda janly ýaly bolup görnüp durdy. Dünýäde bir reňk, bir öwüşgin bar bolsa şu mukamda bardy. Dünýäde bir süýji duýgy bar bolsa şu mukama siňipdi. Bu mukam baharyň tämiz şemalydy. Bu mukam çyrpynup ýatan deňizdi. Bu mukam şildiräp akyp ýatan tämiz çeşmedi. Bu mukam ýanyp duran otdy. Özbaşyna bir gzellik dünýäsidi. Ol dünýä erk edip duran bolsa sähraýy türkmen ýigididi.

Bütin märekäniň nazary şol ýigide dikilipdi. Diňe bir adam bilen onuň arasynda galyň diwar bardy. Gelnäň önünde gerilgi haly çuwal sazanda ýigidi onuň nazaryndan gizleýärdi. Sazanda ýigidi görmese-de, tüýdüginiň owazy ýaňlanyp başlan pursatyndan beýläk gelniň kalby şol owaz bilen badaşypdy. Tüýdüginiň zaryň owazy onuň ýüregini päki ýaly gyým-gyým edýärdi. Onuň ýüregi kükregine sygman, şol erkana owaz ýaly giň sähralaryň üstünde ganat gersem diýýärdi. Ol özüniň çagalyk döwrünü, owlak-guzy ýaly erkana bökjekläp gezen günlerini ýatlaýardy. Häzir bolsa tüýdüginiň owazy oňa şol döwrüň sähra şemaly ýaly hemişelik geçip gidendigini, indi onuň galan ömrünüň zyndan ýaly durmuşda geçjekdigini tekrarlaşan ýalydy. Onuň gözünüň önünde perde bolup duran haly çuwal azat dünýä bilen onuň arasynda müdimlik serhet çekip duran ýalydy. Bu gün onuň iň bagtly günü

bolmalydy. Bu dabarasy dag aşan toý onuň toýydy. Bu gün adamlaryň ýadynda uzak wagtlap galar. Nurly baýyň toý eden günü diýerler. Dünýägözeliň çykan günü diýerler. Bu gün onuň şatlanmaly, depeso göge ýetmeli günü. Emma ol häzir şatlanmaýardy. Tüýdügiň owazy hem onuň göwnüni götermeýärdi. Iň baý adamyň gelni bolmak her kime ýetdirip duran bagt däl. Gör, näçe gelin-gyzlar onuň bagtyna gözügidijilik bilen seredýändirler. Şeýle dabaraly toýy kim küýseýän däldir öýdýäň? Emma Dünýägözel şatlanmaýardy. Ol näme üçin şatlansyn. Baýlyk onuň üçin hiç zatdy. Ol ýekeje günüň erkinligini dünýäniň ähli baýlygyna berjek däldi. Baýlyk hakda pikir edende, baýlyk onuň depesinden agyr ýük bolup basýardy, dünýäsini daraldýardy. Şol baýlyk dälmi onun bagtyny ýatyrar? Şol baýlyk dälmi ony gyrnak kimin satyn alan? Ol özüni şol baýlygyň eýesi däl-de, gyrnagy diýip duýýardy. Baýlyk diýen düşünje özüne dahylsyz zat ýaly, gaýta üstüne abanyp duran howp ýaly duýulýardy. Ol özüniň ykbalynyň kim bilen çatlyandygyny hem bilmeýärdi. Berilýän ýigidi hakda «kem akyrakmyş» diýen sözden başga gulagyna ilen zat ýokdy. Ony ömründe bir gezek görmändi. Birem şu getirilenden soň ony meýdana alyp giden gyzlaryň biri «Lala han-a «Dünýägözel gyz bilen ala palasyň aňrysynda hezil edineris» diýýämiş» diýip gülüpdü. Bu sözler onuň ýüreginden hanjar bolup geçipdi. Görene özüni oýnatdyryp ýören Lallanyň keşbi oňa maýmynpisint bir zat bolup görnüpdü. Şonuň üçinem häzir tüýdügiň zaryn owazy onuň göwnüni götermän, gam laýyna batyrypdy. Häzir onuň toýy tutulman, tüýdük onuň şum ykbalyna aglap duran ýalydy. Tüýdük ony müdimilik ara açan erkana sähralara çagyryýardy. Tüýdügiň owazy onuň köýüp galan arzuwydy. Ol näçe gijelerini tüýdügiň täsin owazyna gulak salyp geçiripdi. Ol näçe gijeleri özüniň sulhy alan ýigidi Seýidiň alyslardan gelýän tüýdük owazyna diň salyp geçiripdi.

*Dünýäm, haw, Dünýäm haw,
Gel ýanyma, Dünýäm haw!
Saçlaryňy şemal bolup daraýyn,
Gözleriňe bägül bolup ýaraýyn,*

Dünýäm haw, Dünýäm haw! –

diýip, Seýidiň tüýdüginiň owazy ony öz ýanyna çagyryardy. Ol hyýalynda onuň ýanyna uçup barýardy. Onuň boýnundan çemen bolup oralýardy. Şonda tüýdugiň owazynda giň hem gözel dünýäni, tükeniksiz arzuwlary wada berýän bir zat bardy. Häzir bolsa tüýdugiň owazy onuň gulagyna özünden el üzüp barýan arzuwlarynyň owazy bolup ýañlandy. Häzirem niredendir bir ýerden Seýidiň tüýdüginiň owazy ony çagyryan ýaly bolup durdy. Emma ol owaz ýetip bolmajak bir alyslykdan eşidilýärdi. Ol häzir öz kalbyndan çykaryp bilmedik mukaddes arzuwyny kalbynyň iň bir gizlin ýerinde müdimilik jaýlaýardy. Ol Seýide daşyndan guwanyp gezipdi. Ol belki Dünýägözeliň özüni söýendigini bilenem däldir. Nämedir bir zat onuň öňüne böwet bolupdy. Häzirem oňa tüýdük çalyň duran Seýit ýaly bolup duýuldy. Ol gelen bolaýmasyn diýip pikir etdi. Häzirem oňa gerlen haly çuwal Seýit bilen arasyna sarsmaz gala salyp duran ýaly bolup göründi. Onuň aňyrsyndan Seýidi görjek bolup garady. Emma çuwalyň ýüzündäki al-elwan nagyşlar onuň gözleriniň öňüni ümezleden gözyaş bilen utgaşyp, alasarmyk şekile girdi. Haly çuwal onuň gözüne keç ykbalynyň şekili bolup göründi. Ol tegelek göli özüniň ýaşdan püre-pür gözlerine meňzetdi. Ondaky ýiti gyzył reňk onuň gözüne akyp duran ganly ýaş bolup göründi. Ol hemme zady unutdy. Indi onuň bar pikiri haly çuwalyň aňyrsyndaky Seýit hakdady. Onuň göwnüne ol Seýitden başga hiç kim bolmaly däldi. Tüýdükçi sonky mukama başlanda onuň ýüregi kükregine sygmady. Ol-a haly çuwal eken, häzir tüýdükçi ýigit bilen arada daş gaýa bolsa-da, ol serpip taşlajakdy. Hakykatdanam, onuň öňünde keserip duran yönekey bir haly çuwal däldi. Ol gaýadanam aýylganç diwardy. Ol türkmen zenany bilen erkinligiň arasyna çekilen gaýady. Henize çenli ony ýykmaq barada pikir edip bilen zenanam ýokdy. Ol perdäni zyňyp taşlap biljek güýjem ýokdy. Emma häzirki mukam şol güýji döretdi. Dünýägözel mukamyň iň joşam pursatynda çuwaly serpip, mukam çalyň duran ýigide nazaryny dikenini duýman galdy. Emma ol allanypdy. Tüýdük çalyň duran Seýit däldi. Başga bir ýigitdi. Emma ol häzir hiç zady duýanokdy.

Mukam ony özüne bent edip taşlapdy. Ol çuwaly serpenini hem bilenokdy; asyrlar bäri türkmen zenanyňyň öňüne böwet bolup duran gaýany böwsenini hem duýanokdy...

Tüýdükçi ýigit mukamy tamamlady-da, töwereğine bir laý göz aýlady. Märeke henizem sarsman durdy. Birden oniň nazary çuwaly serpip, özüne syn edip oturan gelne düşdi. Doňup galdy. Märekäniňem nazary şol tarapa dikildi. Gelin bolsa henizem dünýäden bihabar otyrды. Ony bir aýalyň içini çekip gygyran sesi özüne getirdi:

– Toba, o gelin çuwaly serpip oturyberipdir, gyz!

Şol pursatda çuwalyň etegi agyr gaýa bolup aşak çökdi. Märeke birhili tolgunjak ýaly etdi. Nurly baý ýüzüni ak-tam edip, lampa çökdi. Şol wagtam bir ak sakgal ýaşuly orta çykdy.

– Adamlar, rahatlanyň. Baý, aýyp etme senem. Bu ýerde aýyplara zat ýok, adamlar – diýip, ol söze başlady. – Çuwalyň serpilmegine gelin günäkär däl. Ony serpen jadyly mukam. Men bütin ömrümi gara gazma dutary gazap geçirdim. Henize çenli daşymdaky märekäni elimden alyp bilen adam ýokdy. Emma bu gün gudrat döredi. – Onsoň ol çopan ýigide ýüzlendi. – Ýagşu ýigit çuwal serpen mukamy ýene bir gezek çal.

Märeke demini almaga-da ýetişmänkä, mukam täzededen ýaňlanyp başlady. Gyzlar bu gezek gelniň öňündäki haly çuwaly hem aýryp taşladylar. Iki sany gyz bolsa gelniň kürtesiniň her haýsy bir synyny tutup otyrды. Mukam sähralary bagyrtlap tolkun atýardy. Gelniň bolsa gözünden şol mukamyň düwmeleri ýaly bolup, dür monjuklary togalanyp gidýärdi. Ýok, ol çuwal serpip, ile ryswa bolany üçin aglamaýardy, ol mukam öz ykbalyndan närazy betbagt gyzyň ýüregindäki gert baglap ýatan hasratyň böwedini ýarypdy. Ol özüniň keç ykbalyna aglaýardy. Häzir onuň arka diräre mukamdan güýçli hossary, derdini paýlaşara mukamdan ýakyn syrdaşy ýokdy.

Fewral, 1974.

Nargylyç HOJAGELDIÝEW. Hekaýalar